

Michalina Duda

Jeszcze raz o prokuratorze krzyżackim de Przewłoki

Roczniki Historyczne 82, 149-156

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MICHALINA DUDA (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń)

Jeszcze raz o prokuratorze krzyżackim *de Przewłoki*¹

Zarys treści: Artykuł dotyczy dyskusyjnej identyfikacji siedziby urzędnika krzyżackiego określanej w źródłach jako „Przewłoki”, położonej na wschodnich kresach państwa Zakonu Krzyżackiego. Na podstawie nieuwzględnianego dotąd źródła autorka identyfikuje tę miejscowość z Ełkiem (niem. Lyck).

Content outline: The paper deals with the questionable identification of the seat of the Teutonic Order official, described in the sources as „Przewłoki”, located on the eastern borderland of the Teutonic Order’s state. On the basis of the unutilised source, the author identifies the place as Ełk (German: Lyck).

Słowa kluczowe: państwo Zakonu Krzyżackiego, Prusy, administracja, prokuratorstwo w Przewłokach, Ełk

Keywords: Teutonic Order’s State, Prussia, administration, prosecutor’s seat in Przewłoki, Ełk/Lyck

W ostatnich latach uwagę mediewistów przyciąga problem krzyżackiej jednostki administracyjnej usytuowanej na południowo-wschodnich rubieżach państwa zakonnego w bezpośrednim sąsiedztwie z Wielkim Księstwem Litewskim i Mazowszem, której siedziba mieścić się miała w niezidentyfikowanych Przewłokach.

Dotychczas znane były cztery informacje źródłowe z lat 1407-1413, w których pojawia się krzyżacki urzędnik z Przewłok. Najwcześniejsza z nich pochodzi z listu Mikity, litewskiego starosty w Bielsku i Goniądzu, z 1 I 1407 r. do prokuratora (Pfleger) w Przewłokach (*religioso fflagro in Przewloky, vicino nostro dilecto*). Mikita skarżył się na szkody wyrządzone jego poddanym przez ludzi tego urzędnika². Pozostałe trzy wzmianki znajdujemy w aktach procesu polsko-krzyżackiego, który toczył się przed Benedyktem z Makry (Makraiem), subarbitrem delegowanym przez króla Zygmunta Luksemburskiego. Pierwsza pochodzi ze skargi wniesionej 22 V 1413 r. podczas sesji w Inowrocławiu przez pełnomocnika księcia mazowieckiego (warszawskiego) Janusza I Starszego. Odnosiła się ona do zbrojnego najazdu dokonanego po 12 IV 1413 r. przez prokuratora z Przewłok (*quidam officialis magistri et Ordinis predictorum Cruciferorum dictus Flager, Crucifer de Przewloki*) na jeziora Grajewo

¹ Praca została sfinansowana ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/05/N/HS3/01398. Autorka została też wsparta finansowaniem Fundacji na rzecz Nauki Polskiej (FNP).

² Berlin-Dahlem, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, XX. Hauptabteilung, Ordensbriefarchiv (dalej cyt.: GStAPK, OBA), nr 905.

i Toczyłowo. Podczas napadu ograbiono Mazowszan z sieci oraz połowu, czyniąc szkodę oszacowaną na 60 kóp groszy praskich³. Podobne wypadki opisano w relacji prokuratora wielkiego księcia litewskiego Witolda złożonej 26 V 1413 r. w Brześciu (Kujawskim). W kwietniu 1413 r. urzędnik z Przewłok, w źródle określony komturem (*comendator Ordinis Cruciferorum de Prewlok*), najechał na niewskazane z nazwy jeziora króla Polski i księcia Witolda leżące w okręgu goniądzkim. Dopuszczano się mordów, grabieży, zniszczono sieci rybackie i wyrządzano inne szkody, powodując starty w wysokości 100 kóp groszy praskich⁴. Najpóźniejsza z interesujących nas informacji źródłowych pochodzi z materiałów dostarczonych przez Benedykta z Makry do Budy. Jest to jednakże tylko przypomnienie omówionej skargi mazowieckiej z maja 1413 o zbrojnym najeździe z kwietnia 1413 r.; mowa jest o przewinieniach krzyżackiego urzędnika (*ipsorum officialem dictum Ffleger de Przewboky*)⁵.

Pierwszym chyba badaczem, który zainteresował się Przewłokami, była Jadwiga Karwasińska, która wydała materiały procesu budzińskiego. Jej zdaniem Przewłoki „musiały leżeć niedaleko Grajewa”⁶. Problem krzyżackiej jednostki administracyjnej w Przewłokach poruszyli także Wiesław Długokęcki i Elżbieta Kowalczyk. Zauważyli, że Witold w liście do wielkiego mistrza z 27 V 1409 r. pisał, powołując się na wiadomości otrzymane od króla polskiego, o budowie jeszcze jednego, oprócz Ełku, zamku w państwie krzyżackim⁷. Mogły to być, jak wskazali cytowani badacze, Przewłoki, nie zajmując się zresztą bliżej ich położeniem⁸. Natomiast Marek Radoch, przywołując list Mikity z 1407 r., utożsamiał siedzibę przewłockiego urzędnika z oddalonymi o około 30 km na wschód od Ełku Prawdziskami⁹. Identyfikację tę przyjęli również Józef Śliwiński w związku z tym samym źródłem¹⁰ oraz Wiesław Sieradzan, odnosząc się

³ Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum, wyd. 2, t. II, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1892, s. 323-324.

⁴ Tamże, s. 338. Według S. Z y b k o w s k i e g o, Czy na początku XV wieku istniało krzyżackie prokuratorstwo (komturia?) w Przewłokach?, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2008, nr 2 (260), s. 156-157, oba przekazy odnoszą się do jednego najazdu, w efekcie którego ucierpeli korzystający z tych samych nadgranicznych jezior ludzie książąt mazowieckiego i litewskiego. Budzi to jednak pewne wątpliwości, ponieważ w jednym z przekazów znajdujemy informację o jeziorach Grajewo i Toczyłowo należących do księcia mazowieckiego, w kolejnym natomiast wzmiankowane są bezimienne jeziora w ziemiach króla Polski i księcia Witolda w okręgu goniądzkim – por. Lites, t. II, s. 323-324, 338.

⁵ Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum, t. III, wyd. J. Karwasińska, Warszawa 1935, s. 70.

⁶ Tamże, s. 70, przyp. 6.

⁷ Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuanie 1376-1430, wyd. A. Prochaska, Kraków 1882, nr 399.

⁸ W. D ł u g o k ę c k i, E. K o w a l c z y k, Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej, cz. II: Granica komturstwa bałgijskiego (prokuratorstwo piskie i ełckie), Kwartalnik Historyczny 111, 2004, nr 1, s. 11-12, przyp. 40.

⁹ M. R a d o c h, Kilka uwag o konfliktach na pograniczu litewsko-mazowieckim i litewsko-krzyżackim w latach 1401-1426 (w świetle źródeł krzyżackich), w: Szkice z dziejów społeczno-gospodarczych Podlasia i Grodzieńszczyzny od XV do XVI wieku, Olsztyn 2005, s. 20-21, przyp. 54.

¹⁰ J. Ś l i w i ń s k i, Wyodrębnienie się puszczy przynależnej do Grodna, w: Puszcze wielkksiążęce na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV-XVI wieku (podziały, administracja, służby leśne i wodne), Olsztyn 2007, s. 119.

do zbrojnego napadu na jeziora Grajewo i Toczyłowo z 1413 r.¹¹ Konstatacja ta została jednak zgodnie odrzucona przez Sobiesława Szybkowskiego¹² i Elżbietę Kowalczyk¹³. Aprobaty Szybkowskiego nie zyskało również przypuszczenie, że Przewłoki są tożsame z nowym zamkiem wzmiankowanym w liście Witolda. Położony w dolinie Pisy, między Skrodą a Wincentą (jak go lokalizował na podstawie tego źródła), zamek nie byłby postrzegany jako sąsiadujący z terenem zarządzanym przez namiestnika goniądzkiego. Samą informację przekazaną Witoldowi przez króla uznać można, podkreślił Szybkowski, za niepewną. Był to raczej jeden z argumentów mających posłużyć usprawiedliwieniu wybuchu nadchodzącej wojny lat 1409-1411. Ten sam historyk jednoznacznie uznał, że Przewłoki miały rangę prokuratorstwa, a nie komturstwa. Odwołując się do etymologii (przewłoka – miejsce przeciągania łodzi z jednego akwenu do drugiego) oraz położenia geograficznego zamku w Elku, sformułował własną koncepcję. Na podstawie listu Witolda z 9 IV 1409 r. uznał, że obszar administrowany przez prokuratora z Elku był tożsamy z podległym urzędnikowi z Przewłok. Pas ziemi między jeziorami Elckim a Selmęt Wielki, przerywany dziś ciąg jezior (od jeziora Dręstwo do Selmęt Wielki) połączonych wodami rzeki Jegrzni/Legi wskazuje na możliwość istnienia przewłoki w pobliżu Elku. Enigmatyczny prokurator przewłocki był zatem tożsamy z prokuratorem elckim, a Przewłoki to stosowana krótko w XV w. polska nazwa Elku. Za analogię autorowi posłużyła osada istniejąca między Jeziorem Ślesińskim i Gopłem, która uzyskała nazwę od prosperującej tam przewłoki. Także inne miejscowości na pograniczu mazowiecko-krzyżackim mają podwójne nazwy, niemiecką i polską (Johannisburg – Janowgród, Komorowgród – Muckolburg)¹⁴.

Koncepcja tego badacza nie zyskała jednak uznania E. Kowalczyk¹⁵. Wprawdzie potwierdziła ona polskie pochodzenie nazwy Przewłoki i jej etymologię, lecz nie uznała za słuszną zaproponowanej przez S. Szybkowskiego identyfikacji prokuratorstw w Elku i Przewłokach. Podniosła, że w zachowanych źródłach pisanych brakuje potwierdzenia istnienia osady o nazwie Przewłoki na przesmyku dzielącym jeziora Elckie i Selmęt Wielki, a i sam przesmyk, na którym miałyby się mieścić siedziba prokuratora, nie nosił tej nazwy¹⁶. Również wyniki badań archeologicznych nie potwierdzają przypuszczeń Szybkowskiego. Przywołane natomiast przez niego egzemplifikacje dubletów nazw uznała za odrębne zjawisko językowe, chodzi bowiem o kalki, czyli bezpośrednie tłumaczenie wyrazu z języka obcego na ojczysty. E. Kowalczyk zwróciła wreszcie uwagę, że prokuratorstwo elckie jest potwierdzone w źródłach w tym samym czasie, co przewłockie¹⁷. Badaczka podtrzymała więc

¹¹ W. Si er a d z a n, Misja Benedykta Makraia w latach 1412-1413. Z dziejów pokojowych metod rozwiązywania konfliktów międzypaństwowych w Europie Środkowo-Wschodniej w późnym średniowieczu, Malbork 2009, s. 102.

¹² S. S z y b k o w s k i, op. cit., s. 157-158, 161.

¹³ E. K o w a l c z y k - H e y m a n, W sprawie lokalizacji prokuratorii krzyżackiej w „Przewłokach” (głos w dyskusji), Pruthenia 7, 2012, s. 234-235.

¹⁴ Codex epistolaris Vitoldi, nr 393; zob. S. S z y b k o w s k i, op. cit., s. 157-161.

¹⁵ E. K o w a l c z y k - H e y m a n, W sprawie, s. 235-244.

¹⁶ Pomocna nie okazała się tu również praca M. F a m i e l e c, Mikrotoponimia powiatu elckiego, Gdańsk 2001 (maszynopis w Bibliotece Uniwersytetu Gdańskiego).

¹⁷ Informacje o początkach prokuratorstwa w Elku pochodzą z przekazów kronikarskich. Według tzw. kroniki Posilgego w 1398 r. Ulryk von Jungingen jako komtur Bałgi wybudował

swoją, sformułowaną wraz z W. Długokęckim, hipotezę o możliwości utożsamienia Przewłok z wymienionym w 1409 r. bezimiennym zamkiem (*hus*), a raczej warownią drewniano-ziemną. Na tej podstawie stwierdziła, że obiektowi należałoby szukać między Pisą a działem wodnym z Wisłą (prawy dopływ Biebrzy). E. Kowalczyk wskazała też inne możliwe lokalizacje enigmatycznych Przewłok: na przesmyku między jeziorami Wigry i Białe bądź też nad Nettą przy granicy z Litwą, w okolicy okręgu goniądzkiego, albo przy ujściu Netty/Rospudy do jeziora Rospuda¹⁸. Sprawę ostatecznie zostawiła otwartą. Stanowisko to podtrzymała również w swojej kolejnej pracy¹⁹.

W dawnym archiwum wielkich mistrzów krzyżackich, obecnie w Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie, znajduje się jeszcze jeden przekaz źródłowy, nieuwzględniany w przywołanej wyżej dyskusji, w którym wzmiankowany jest prokurator z Przewłok. Mowa o liście księcia mazowieckiego Janusza I Starszego do wielkiego mistrza Michała Kūchmeistera z 18 VIII 1420 r.²⁰ W piśmie tym wyliczono krzywdy wyrządzone Mazowszanom przez krzyżackich poddanych w czasie zawartego pierwotnie na dwa lata, a później kilkakrotnie prolongowanego rozejmu brodnickiego z 7 X 1414 r.²¹ Na szkody książę Janusz skarżył się już wcześniej, m.in. podczas osobistych rozmów z wielkim mistrzem w Komorowie (dziś część Janowa nad Orzycem) 10 VIII 1420 r. czy przez posłów w Nidzicy²². W związku

wał tam zamek, który uległ zniszczeniu już podczas wojny z Litwą w latach 1401-1404. Nie znamy nawet rangi urzędnika zarządzającego zamkiem w tym czasie. Warownię odbudowano w pierwszej dekadzie XV stulecia, być może po zawarciu pokoju w Raciążku. Mimo informacji, że zamek został zbudowany w 1408 r. przez Jana von Sayn, prace trwały jeszcze w 1409 r. Najwcześniejsza znana wzmianka o prokuratorze elekim pochodzi z listu księcia Witolda z 9 IV 1409 r. (Codex epistolaris Vitoldi, nr 393). Szerzej na ten temat S. Szymborski, op. cit., s. 161-162.

¹⁸ Proponowane lokalizacje wiążą się z przekonaniem badaczki, że na mocy pokoju zawartego nad jeziorem Mełno w 1422 r. prokuratorstwo w Przewłokach znalazło się poza granicami krzyżackiego władztwa (E. Kowalczyk-Heyman, W sprawie, s. 243). Taki los spotkał wtedy siedzibę komtura nieszawskiego. Zostało to jednak wprost wyrażone w zapisach traktatu (artykuł 3). Brak tam natomiast wzmianki o Przewłokach. Supozycję tę podważa nadto fakt, że w artykule 7 pokoju mełneńskiego delimitację na odcinku krzyżacko-litewskim określono z pominięciem Przewłok. Nie można wątpić, że dokonując rozgraniczenia, przywołanoby również siedzibą prokuratora, gdyby rzeczywiście się tam znajdowała; zob. Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Prussen im 15. Jahrhundert, wyd. E. Weise, t. I, Marburg 1970, nr 154; Dokumenty strony polsko-litewskiej pokoju mełneńskiego z 1422 roku, wyd. P. Pokora, P. Nowak, Poznań 2004, s. 3-5.

¹⁹ E. Kowalczyk-Heyman, Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (między Pisą a Biebrzą), Warszawa 2013, s. 248.

²⁰ GStAPK, OBA, nr 3233.

²¹ Die Staatsverträge, nr 105, 115, 122, 129, 133, 145, 148. Na temat innych ekscesów na pograniczu polsko-krzyżackim w czasie trwania rozejmu brodnickiego zob. A. Szwebda, Trudna codzienność pogranicza w świetle korespondencji urzędników polskich i krzyżackich z lat 1414-1419, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2006, nr 3 (253), s. 327-334.

²² O spotkaniach w sprawie „granic”, które miały się odbyć w Komorowie i Nidzicy, dowiadujemy się z listu Janusza I Starszego do wielkiego mistrza z 1 VII 1420 r. Pierwotnie ustalono je na sobotę 20 lipca w Nidzicy i niedzielę 21 lipca w Komorowie. W związku jednak z koniecznością udania się przed 25 VII 1420 r. do przebywającego w Łęczycy króla (zob. A. Gąsiorowski, Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434, wyd. 2, Warszawa 2015, s. 93), książę zasugerował mistrzowi przełożenie rozmów na 10 VIII 1420 r. (GStAPK,

z przychylnym przyjęciem tych doniesień przez wielkiego mistrza po raz kolejny prezentowano je listownie. Wśród poszkodowanych Mazowszan wymienieni zostali Maciej Długi i Jakub z Wizny, których to 12 IV 1420 r. pojmano na rzece Małkiń i jeszcze w momencie sporządzenia listu trzymano w niewoli. Ograbiono ich z ryb, sieci i innych dóbr o łącznej wartości 30 grzywien. Nieprawości tych miał się dopuścić prokurator z Przewłok²³. Wzmianka ta nie daje nam jednoznacznej odpowiedzi na wątpliwości związane z lokalizacją siedziby prokuratora w Przewłokach, pozwala jedynie ponownie odnieść się do niektórych z dotychczas sformułowanych propozycji. Przede wszystkim jest to najpóźniejszy chronologicznie przekaz o Przewłokach. Potwierdza on funkcjonowanie tej nazwy przez ponad dekadę. Stanowi nadto kolejny dowód, że urzędnik z Przewłok pełnił funkcję prokuratora, a nie komtura. Szczególnie cenna wydaje się jednak informacja o miejscu ujęcia Mazowszan (*in fluvio Malkin*). Małkiń to nazwa środkowego odcinka Jegrzni/Legi, lewego dopływu Łeku, między jeziorami Selmęt Wielki i Stackie²⁴. Zbiorniki te należały do wspomnianego już ciągu jezior połączonych nurtem rzeki Legi/Jegrzni: Dręstwo – Jez. Rajgrodzkie – Jez. Stackie – Selmęt Wielki i dalej Jez. Ełckie, oddzielone od pozostałych stosunkowo niewielkim pasem łądu²⁵. Ujęcie na rzece dwóch poddanych mazowieckich, zaopatrzonych w sieci i ryby, potwierdza funkcjonowanie na tym odcinku rzeki szlaku wodnego dostępnego dla rybaków²⁶, z którego korzystali również Mazowszanie. Można założyć, że przynajmniej częściowo rzeka ta znajdowała się w granicach administrowanej przez wspomnianego prokuratora jednostki. Granice prokuratorstwa przewłockiego okazują się niezbyt odległe od Ełku. Nikłe informacje o prokuratorstwie ełckim w początku XV w. nie pozwalają niestety rozstrzygnąć, czy pod względem zarządzanego terytorium były to jednostki tożsame²⁷. Granice prokuratorstwa ełckiego nie są wprawdzie znane, ale wydaje się, że oddalona o kilkanaście kilometrów w linii prostej od Ełku rzeka Małkiń powinna leżeć w ich zasięgu. Supozycja o przynależności rzeki Małkiń do terenów zarządzanych przez prokuratora z Przewłok wydaje się nie do pogodzenia z wiązaniem

OBA, nr 3197). W liście z 18 lipca książę zapewniał z kolei, że stawi się na spotkanie zaplanowane na 10 sierpnia w miejscu znanym wielkiemu mistrzowi (*in loco vestre sinceritati iam noto*). List nie posiada daty rocznej, jednak już twórcy regestu datowali go na 1420 r., co znajduje potwierdzenie w itinerarium Michała Kuchmeistera, obecnego w Nidzicy 9 VIII 1420 r. (GStAPK, OBA, nr 3211; Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198-1525, opr. E. Joachim, W. Hubatsch, t. I, cz. 1, Göttingen 1948, nr 3211; K. Neitman, *Der Hochmeister des Deutschen Ordens in Preussen. Ein Residenzherrscher unterwegs. Untersuchungen zu den Hochmeisteritineraren im 14. und 15. Jahrhundert*, Köln-Wien 1990, s. 101). Chociaż w najwcześniejszym z przywołanych listów nadmieniono, że cel pertraktacji miała stanowić delimitacja, wydaje się jednak, że można je utożsamiać z rozmowami wspomnianymi w liście księcia z 18 VIII 1420 r. (GStAPK, OBA, nr 3197, 3233).

²³ GStAPK, OBA, nr 3233: *Item anno quo proxime supra [1420] feria sexta post festum Pasche proxime Mathias Dlugi et Jacobus de Wiszna in fluvio Malkini per provisorem de Przewłoki fuerunt et sunt mancipati, de piscibus, retibus et aliis bonis in valore triginta marcarum, ut asseritur, sunt predati.*

²⁴ E. Kowalczyk-Heyman, *Dzieje granicy*, s. 66.

²⁵ Tamże; S. Szymbkowski, *op. cit.*, s. 160.

²⁶ Zob. tamże.

²⁷ Zob. wyżej, przyp. 17.

Przewłok z zamkiem wymienionym w 1409 r. Zaproponowane na podstawie tego przekazu możliwe lokalizacje są zbyt odległe (a na pewno dzieliłby je większy dystans niż Ełk) od rzeki Małkin.

Zaprezentowana wzmianka źródłowa skłania nas do utożsamienia Przewłok z Ełkiem. Pewne wątpliwości budzi jednak rozbieżność między niemiecką i polską nazwą tego ośrodka. Przewłoki trudno utożsamiać z toponimem Lyck. Z pomocą nie przychodzi tu etymologia niemieckiej nazwy Ełku. Została ona utworzona od rzeki i jeziora. Początkowo przypisywano jej pruskie korzenie i wywodzono od wodnej roślinności²⁸. Obecnie jednak za najstarsze uznawane są ruskie zapisy tej nazwy, aczkolwiek słowiańska proveniencja nie została dotychczas uzasadniona²⁹. Nie stanowi to zatem rozwiązania nurtującego nas problemu. Potencjalny brak analogii między polską a krzyżacką nazwą ośrodka nie byłby jednak odosobnionym przypadkiem na pograniczu polsko- i mazowiecko-krzyżackim. Wystarczy wspomnieć lokowaną w latach dwudziestych XV w. Nową Nieszawę: we wczesnym okresie, do 1431 r., z bliżej nieznanymi przyczynami w kilku źródłach proveniencji zakonnej i w jednym liście księcia Witolda nazywano ją Dybowem (Dybaw, Dybow)³⁰.

Podnieść należy jeszcze jeden argument: czy można uznać za prawdopodobne, by po funkcjonującej przez co najmniej kilkanaście lat (dowodnie 1407-1420) krzyżackiej jednostce administracyjnej, nawet leżącej na rubieżach państwa, nie pozostał (a przynajmniej nie jest nam znany) żaden ślad w źródłach proveniencji *stricto* krzyżackiej³¹; wszystkie rozważane przekazy pochodzą spoza państwa zakonnego. Pierwsze dekady XV w. zaś to przecież okres, dla którego dysponujemy dla Prus znacznym zasobem źródłowym. Słuszna wydaje się postawa S. Szybkowskiego, który rezygnując z poszukiwania kolejnego ośrodka krzyżackiej administracji, wolał tajemnicze Przewłoki zidentyfikować z którymś ze znanych już prokuratorstw. Zauważmy jeszcze, że w aktach misji Benedykta z Makry, gdzie trzykrotnie wspomniane są Przewłoki³², nie ma żadnych wzmianek o Ełku. Także przedstawiona

²⁸ G. Gerullis, Die altpreussischen Ortsnamen gessammelt und sprachlich behandelt, Berlin-Leipzig 1922, s. 91-92.

²⁹ Z. Babik, Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich, Kraków 2001, s. 120-121. Autor ten zauważa: „Nazwę zapożyczono do niem. być może z *-ü-, jednak na skutek jakiegoś wykołajenia postać ta została wyparta przez *Lyck*”. Uwaga ta pozwala na skojarzenie interesującego nas toponimu z niemieckim Lücke. Obok podstawowych znaczeń słowo to można tłumaczyć również jako przejście (J. Grimm, W. Grimm, Deutsches Wörterbuch, t. VI, Leipzig 1885, kol. 1226-1229). Tak zyskujemy pewien związek między obiema nazwami siedziby krzyżackiego prokuratora z Przewłok-Ełku. Nawet jednak, jeśli przyjąlibyśmy, że w pewnym czasie nastąpiła funkcjonalna racjonalizacja znaczenia toponimu, rozwiązanie to jest nieco wątpliwe. Musiałoby się to bowiem odbyć z pominięciem tożsamej z nim nazwy rzeki i jeziora.

³⁰ S. Jóźwik, Nowa Nieszawa (Dybow) naprzeciw Torunia w latach 1423-1460/62 w świetle średniowiecznych źródeł pisanych, w: W poszukiwaniu zaginionego miasta: 15 lat badań średniowiecznej lokalizacji Nieszawy, Łódź 2015, s. 17-18.

³¹ W listach urzędników krzyżackich z pierwszej połowy XV w. występują także polskie nazwy krzyżackich ośrodków administracji. Za przykład może posłużyć Pisz (niem. Johannisburg), gdzie mieściła się siedziba prokuratorstwa. W listach wychodzących z kancelarii wielkiego mistrza Konrada von Jungingen pojawia się jego spolszczona nazwa *Janowgrad* (GStAPK, Ordensfolianten 3, s. 142, 204, 209-210, 224).

³² Lites, t. II, s. 323-324, 338, t. III, s. 70.

wzmianka z 1420 r. wydaje się potwierdzać zaproponowaną przez S. Szybkowskiego identyfikację Przewłok z Ełkiem.

BIBLIOGRAFIA

- Babik Z., Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich, Kraków 2001.
- Długokęcki W., Kowalczyk E., Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej, cz. II: Granica komturstwa bałgijskiego (prokuratorstwo piskie i ełckie), *Kwartalnik Historyczny* 111, 2004, nr 1.
- Famielec M., Mikrotoponimia powiatu ełckiego, Gdańsk 2001 (maszynopis w Bibliotece Uniwersytetu Gdańskiego).
- Gąsiorowski A., Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434, wyd. 2, Warszawa 2015.
- Gerullis G., Die altpreuussischen Ortsnamen gessammelt und sprachlich behandelt, Berlin-Leipzig 1922.
- Grimm J., Grimm W., *Deutsches Wörterbuch*, t. VI, Leipzig 1885.
- Jóźwiak S., Nowa Nieszawa (Dybów) naprzeciw Torunia w latach 1423-1460/62 w świetle średniowiecznych źródeł pisanych, w: W poszukiwaniu zaginionego miasta: 15 lat badań średniowiecznej lokalizacji Nieszawy, Łódź 2015.
- Kowalczyk-Heyman E., *Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (między Pisą a Biebrzą)*, Warszawa 2013.
- Kowalczyk-Heyman E., W sprawie lokalizacji prokuratorii krzyżackiej w „Przewłokach” (głos w dyskusji), *Pruthenia* 7, 2012.
- Neitmann K., *Der Hochmeister des Deutschen Ordens in Preussen. Ein Residenzherrscher unterwegs. Untersuchungen zu den Hochmeisteritineraren im 14. und 15. Jahrhundert*, Köln-Wien 1990.
- Radoch M., Kilka uwag o konfliktach na pograniczu litewsko-mazowieckim i litewsko-krzyżackim w latach 1401-1426 (w świetle źródeł krzyżackich), w: *Szkice z dziejów społeczno-gospodarczych Podlasia i Grodzieńszczyzny od XV do XVI wieku*, Olsztyn 2005.
- Sieradzan W., Misja Benedykta Makraia w latach 1412-1413. Z dziejów pokojowych metod rozwiązywania konfliktów międzypaństwowych w Europie Środkowo-Wschodniej w późnym średniowieczu, Malbork 2009.
- Szweda A., Trudna codzienność pogranicza w świetle korespondencji urzędników polskich i krzyżackich z lat 1414-1419, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2006, nr 3 (253).
- Szybkowski S., Czy na początku XV wieku istniało krzyżackie prokuratorstwo (komturia?) w Przewłokach?, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2008, nr 2 (260).
- Śliwiński J., Wyodrębnienie się puszczy przynależnej do Grodna, w: *Puszcze wielkoksiające na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV-XVI wieku (podziały, administracja, służby leśne i wodne)*, Olsztyn 2007.

Abermals zum Prokurator des Deutschen Ordens *de Przewłoki*

Zusammenfassung

Bis heute bleibt die Frage nach einer Verwaltungseinheit des Deutschen Ordens an den südöstlichen Peripherien des Ordensstaates, in unmittelbarer Nachbarschaft zum Großfürstentum Litauen und Masowien ungelöst. Der Sitz dieses Sprengels soll sich in dem nicht identifizierten *Przewłoki* befunden haben. Verwaltet wurde dieses Gebiet von einem Amtsträger im Rang eines Prokurators (Pfleger), die Lokalisierung seiner Residenz bleibt jedoch diskussionsbedürftig. Ein neues Licht auf dieses Problem wirft ein bislang unbeachtet gebliebener Brief des Herzogs Janusz von Masowien an Hochmeister Michael Kuchmeister vom 18. April 1420 (heute

im Geheimen Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin, OBA, Nr. 3233). Dieser erlaubt nunmehr, *Przewłoki* mit Lyck (Ełk) zu identifizieren.

Übersetzt von Waldemar Könighaus

Once again on the Teutonic Order prosecutor *de Przewłoki*

Abstract

The paper deals with the questionable identification of the seat of the Teutonic Order official, described in the sources as „Przewłoki”, located on the eastern borderland of the Teutonic Order’s state. On the basis of the unutilised source, the author identifies the place as Ełk (German: Lyck).

Translated by Rafał T. Prinke

mgr Michalina Duda, Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. W. Bojarskiego 1, 87-100 Toruń, e-mail: broda.michalina@gmail.com